

پایان نامه کارشناسی ارشد

گروه علوم قرآن و حدیث

نظام خانواده در قرآن

استاد راهنما:

حجة الاسلام دکتر احمد بهشتی

استاد مشاور:

حجة الاسلام و المسلمین فاکر میبدی

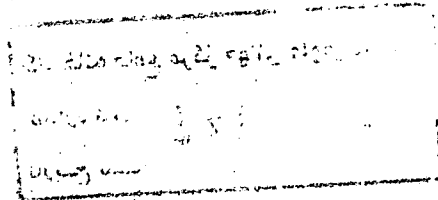
دانش پژوه:

محمد نذیر

سال تحصیلی ۸۳-۱۳۸۲

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی
شماره ثبت: ۱۱۴۴
تاریخ ثبت:

- مرکز جهانی علوم اسلامی مسؤول عقایدی که

نویسنده در این پایان نامه اظهار کرده است،

نهی باشد.

- استفاده از این اثر با ذکر منبع بلامانع است.

«من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق»

تقدیر تشکر:

نوشته حاضر که در آن با استعانت از الطاف ربوبی و بهره مندی از فیوضات کلام الله مجید و سخنان گهربار رسول خدا ﷺ و ائمه اطهار علیهم السلام موفق به جمع تدوین آن شده‌ام. به امید اینکه مورد رضایت پروردگار حق و حقیقت قرار گیرد.

از خدا جویم توفیق ادب بی ادب محروم گشت از لطف رب
بی ادب تنها نه خود را داشت بد بلکه آتش در همه آفاق زد.^(۱)

بر اساس اقتضاء ادب و وظیفه خود می دانم که مراتب تقدیر و تشکر خود را بتمامی اساتید محترم و مسئولین ذی ربط که در جهت توانمندی مایه های علمی دانش پژوهان از هیچ سعی و تلاشی فروگذار نمی کنند، تقدیم نمایم، خصوصاً از استاد راهنما جناب آقای آیه الله دکتر بهشتی که با وجود مشاغل علمی زیاد با قبول زحمات بی شائبه و راهنمایی های گام به گام در تدوین این نوشتار مرا رهنمود فرمودند و از استاد مشاور حجة الاسلام دکتر فاکر میندی به جهت مساعدت ایشان در تکمیل مطالب صمیمانه تشکر و سپاس می گویم.

و همچنین تمام کسانی که در این راه مرا هدایت و راهنمایی نمودند بویژه استاد حجة الاسلام دکتر رضایی که همواره مشوق من در امر پژوهش بوده است و استاد حجة الاسلام دکتر نقی پورفر که بخشهایی از این رساله بارهنمودهای ایشان تدوین شده است تشکر و قدردانی می نمایم. و سرانجام از همسرم که رنج و مشقت دوران تحصیل را در حال غربت بخاطر تحصیلاتم به جان خرید سپاس می گویم.

تقديم به:

معرض او كه مدل قرآن است (تلاپ الله و مترس)

او كه استمرار زدين به وجود اوست (نوة الصفة اسافت الارض

بافشا)

بنية الله الاظم امير جود و بخشش تظب دايره امتكان امام زمان

(مجل الله تعالى فرجه الشريف)

و تقديم به معرض النور ولى نعمت خود دختر باب الحوائج لى الله.

فاطمه معصومه سلام الله عليها و روح بلند اجداد اسلام ضمينى

كبير (ره) و نائب بر حق او خامنه‌اي عزيز كه مستندى و سرور

مسلمين جهان است نهادى اسلام و تقديم به اساتيد كرام و الدين و

جميع صاحبان حق

فهرست اجمالی

عنوان	صفحه
چکیده:	بج
پیشگفتار:	به

فصل اوّل: کلیات

گفتار اوّل: «زوجیت در نظام هستی»	۱
الف) زوجیت در طبیعت	۱
۱- زوجیت در جمادات	۲
۲- زوجیت در نباتات	۴
ب) زوجیت در حیوانات	۶
ج) انسان و ازدواج	۸
گفتار دوّم: تاریخچه بحث خانواده	۱۱
الف) تعریف نظام خانواده	۱۳
۱- تعریف نظام	۱۴
۲- تعریف خانواده	۱۴
۳- نقد و بررسی	۱۵
ب) اقسام و انواع خانواده	۱۷
۱- خانواده هسته‌ای	۱۸
۲- خانواده گسترده	۱۸

- ۱۹ ..... ۱- خانواده مادر تباری
- ۱۹ ..... ۲- خانواده پدر تباری
- ۱۹ ..... ۳- خانواده مادر بومی
- ۱۹ ..... ۴- خانواده پدر بومی
- ۱۹ ..... ۵- خانواده مادر نامی
- ۱۹ ..... ۶- خانواده پدر نامی
- ۲۰ ..... ۱- خانواده پدر سالاری
- ۲۱ ..... ۲- خانواده مادر سالاری
- ۲۱ ..... نقد و بررسی: .....
- ۲۳ ..... ۳- خانواده مشارکتی و متعادل (خانواده در بینش قرآن)
- ۲۶ ..... ج) عناصر خانواده: .....
- ۲۶ ..... ۱- شوهر (مزد) .....
- ۲۶ ..... ۲- همسر (زن) .....
- ۲۷ ..... ۳- فرزندان .....
- ۲۸ ..... گفتار سوم: نیاز فطری انسان به تشکیل خانواده: .....
- ۲۸ ..... اهداف و انگیزه‌ها در تشکیل خانواده .....
- ۲۸ ..... ۱- حفظ عفت و پاکدامنی و ارضای غریزه جنسی .....
- ۲۹ ..... ۲- داشتن فرزند و یا فرزندی سالم و شایسته .....
- ۳۱ ..... ۳- برقراری تعادل و تعاضد و تأمین سلامت جسم و روان و رهایی از تنهایی .....

۳۲ ..... ۴- دوستی، محبت و عشق

۳۲ ..... ۵- نیاز فطری انسان به تشکیل خانواده یا ایجاد کانون آسایش و آرامش برای زن و مرد

فصل دوم: خانواده در ادیان و جوامع کنونی

۳۸ ..... گفتار اول: خانواده در ادیان ابراهیمی (الهی)

۴۰ ..... الف) خانواده و یهود

۴۳ ..... ب) خانواده در آیین مسیحیت

۴۵ ..... ج) خانواده در آئین مجوسیت (زرتشتی)

۴۸ ..... گفتار دوم: «خانواده در ادیان غیر ابراهیمی (غیر الهی)»

۴۹ ..... الف) خانواده در آئین بودا (تشکیل خانواده از نظر بودا)

۵۲ ..... ب) خانواده در آئین هندوها (تشکیل خانواده نزد هندوها)

۵۳ ..... ۱- سن ازدواج

۵۴ ..... ۲- تعدد زوجات

۵۴ ..... ۳- وظایف زن و شوهر بر یکدیگر

۵۵ ..... ۴- طلاق

۵۵ ..... ۵- وضع زنان بیوه و رسم سوتی یا ساتی

۵۶ ..... ج) خانواده در آئین سیک (سیخ)

۵۸ ..... گفتار سوم «خانواده در جوامع مختلف کنونی»

۵۸ ..... الف) خانواده در اروپا

۶۰ ..... ب) خانواده در آمریکا

ج) خانواده در آفریقا: ۶۳

فصل سوم: نظام خانوادگی قرآن

گفتار اول: «دیدگاه کلی قرآن در ساختار نظام خانواده» ۶۶

الف) ساختار خانواده در مکتب اسلام ۶۸

۱- ثبات فیزیکی ۶۹

۲- پویایی ۶۹

۳- رشد کمی و کیفی ۶۹

۴- آگاهی از محیط ۶۹

۵- کنترل ۶۹

۶- قدرت و مقبولیت مدیر ۷۰

۷- حاکمیت قانون ۷۰

۸- ارتباط مطلوب خانواده ۷۱

ب) بینش قرآنی در ساختار کانون خانواده ۷۱

گفتار دوم: (ضرورت و اهمیت تشکیل خانواده از دیدگاه قرآن) ۸۱

الف) اهمیت ازدواج و تشکیل خانواده ۸۳

۱- ازدواج سنت رسول خدا ﷺ ۸۳

۲- مباحث پیامبر به تشکیل خانواده ۸۴

۳- تشکیل خانواده بالا برنده ارزشی اعمال انسان ۸۵

۴- کانون خانواده محبوبترین کانون نزد خداوند ۸۶

- ۵- تشکیل خانواده و کامل شدن دین ۸۷
- ۶- تشکیل خانواده نوعی جهاد است!! ۸۸
- ۷- تشکیل خانواده موجب فراخ روزی می شود ۸۸
- ب) دلایل اهمیت ازدواج و تشکیل خانواده ۹۰
- ۱- امری طبیعی ۹۰
- ۲- ارضای غریزه ۹۱
- ۳- انسان سازی و راه صعود به کمال ۹۱
- ج) آثار و برکات تشکیل خانواده ۹۳
- ۱- داشتن فرزند و تولید مثل شیرین ترین ثمره تشکیل خانواده ۹۴
- ۲- تشکیل خانواده مدرسه انسان سازی ۹۶
- ۳- مصونیت از گناه و سلامت جامعه در سایه تشکیل خانواده ۹۷
- ۴- ایجاد و تأمین امنیت روح اجتماعی اعضای خانواده ۹۸
- گفتار سوم «مسئولیت مدیران خانواده نسبت به اعضاء» ۹۹
- الف) تعلیم و تربیت ۱۰۰
- ب) ازدواج فرزندان ۱۰۶
- فهم فقهاء اسلام از آیه ۱۱۰
- گفتار چهارم: «معیارها در تشکیل خانواده از منظر قرآن» ۱۱۴
- معیارها در جوامع غیر متدین ۱۱۷
- همشأنی و سنخیت از نظر اسلام ۱۱۸

- ۱- همشأنی، هم کفوی و سنخیت در انسانیت ۱۲۰
- ۲- همشأنی در دیانت و ایمان ۱۲۲
- دیانت در کلام پیامبر ﷺ ۱۲۶
- ۳- همشأنی در عفت و پاکی و احسان ۱۲۷
- ۴- همشأنی در اصالت خانوادگی ۱۳۰
- ۵- همشأنی و سنخیت در اخلاق حسنه ۱۳۴

فصل چهارم: «مبانی استحکام خانواده»

- گفتار اول: «حقوق و وظائف خانواده» ۱۳۷
- الف) عدالت در تقسیم وظائف ۱۳۸
- ب) حقوق زن و شوهر بر یکدیگر ۱۳۹
- ۱- انواع حقوق ۱۴۰
- الف) حقوق قانونی ۱۴۰
- ب) حقوق اخلاقی ۱۴۰
- ۲- حقوق مشترک بین زن و شوهر ۱۴۱
- ۱- حسن معاشرت یا رعایت اصول اخلاقی متقابل ۱۴۲
- ۲- رعایت حرمتها و حفظ کرامت انسانی طرفین ۱۴۴
- ۳- خطاپوشی از یکدیگر ۱۴۵
- ۴- تکریم و احترام یکدیگر ۱۴۶
- ۵- عفت و پاکدامنی ۱۴۷

- ۱۴۸ ..... ۶- آرایش و نظافت مرد و زن
- ۱۴۹ ..... ۳- حقوق زن بر شوهر:
- ۱۴۹ ..... ۱- تأمین نفقه و امور اقتصادی خانواده
- ۱۵۲ ..... ۲- حق مضاجعت و آمیزش
- ۱۵۵ ..... ۳- گشایش در زندگی
- ۱۵۵ ..... ۴- کمک به زن در امور منزل
- ۱۵۶ ..... ۵- خوش بیانی و مدارا:
- ۱۵۸ ..... ۶- احساس غیرت نسبت به همسر
- ۱۵۸ ..... ۷- فراهم نمودن زمینه تعلیم
- ۱۵۹ ..... ۴- حقوق شوهر بر زن
- ۱۶۰ ..... ۱- اطاعت از شوهر
- ۱۶۱ ..... ۲- تمکین از شوهر
- ۱۶۳ ..... ۳- در غیاب شوهر حافظ ناموس، مال و اسرار وی باشد
- ۱۶۴ ..... ۴- بیرون نرفتن از خانه
- ۱۶۵ ..... ۵- خدمت در خانه
- ۱۶۶ ..... ۶- رعایت تصرف در اموال شوهر
- ۱۶۷ ..... (ج) وظایف والدین نسبت به فرزندان:
- ۱۳۷ ..... ۱- غسل ولادت، گفتن اذان و اقامه و کامگشایی
- ۱۶۸ ..... ۲- نامگذاری

- ۱۶۹ ..... ۳- ختنه و تراشیدن موی سر
- ۱۷۰ ..... ۴- آموزش و پرورش
- ۱۷۱ ..... ۵- تربیت دینی فرزند
- ۱۷۴ ..... ۶- کمک در انتخاب دوست شایسته
- ۱۷۴ ..... ۷- تأمین نیازهای جسمانی و روانی
- ۱۷۷ ..... ۸- ازدواج
- ۱۷۷ ..... (د) حقوق پدر و مادر بر فرزندان:
- ۱۷۸ ..... ۱- احسان و نیکی کردن به پدر و مادر
- ۱۸۰ ..... ۲- اطاعت، تواضع و فروتنی در مقابل والدین
- ۱۸۳ ..... ۳- پرهیز از تندى و سخن آزار آمیز
- ۱۸۴ ..... ۴- تأمین هزینه زندگی در صورت نیاز
- ۱۸۳ ..... (و) وظیفه فرزند پس از درگذشت والدین
- ۱۸۷ ..... گفتار دوم «اقتصاد خانواده»
- ۱۸۹ ..... الف) نقش مرد در اقتصاد خانواده
- ۱۹۰ ..... ب) نقش زن در اقتصاد خانواده
- ۱۹۲ ..... گفتار سوم: «مدیریت خانواده»
- ۱۹۷ ..... گفتار چهارم: «عوامل پیوند اعضاء خانواده»
- ۱۹۷ ..... ۱- محبت و مودت
- ۱۹۸ ..... ۲- مهربانی

- ۱۹۸ ..... ۳- عفو و گذشت
- ۱۹۹ ..... ۴- توسعه بر خانواده
- ۲۰۰ ..... ۵- مساوات
- ۲۰۱ ..... ۶- آرامش خانواده
- ۲۰۱ ..... ۷- خوشرفتاری
- ۲۰۱ ..... ۸- عدالت
- ۲۰۱ ..... ۹- میثاق الهی
- ۲۰۱ ..... ۱۰- تقوی

۲۰۴ ..... گفتار پنجم: «تأمین امنیت در خانواده»

۲۰۴ ..... ۱- کنترل و مراقبتها در خانواده

۲۰۶ ..... ۲- مراقبت و کنترلها در اجتماع

۲۰۷ ..... ۳- پاکسازی محیط اجتماعی

فصل پنجم «آسیب شناسی یا عوامل مشکل آفرین در نظام خانواده»

۲۱۲ ..... گفتار اول: «اشتغال زن در خارج از منزل»

۲۱۸ ..... الف) شرایط فعالیت زنان بیرون از خانه

۲۱۸ ..... ۱- حفظ حیا و عفت در حجاب

۲۱۸ ..... ۲- عدم اختلاط با مردان

۲۱۹ ..... ۳- کار متناسب با ویژگی روحی و جسمی زن

۲۲۰ ..... ۴- کار بخاطر ضرورت

- ۲۲۱ ..... (ب) مشاغل زیبنده زن:
- ۲۲۱ ..... ۱- ریسندگی، بافندگی و خیاطی
- ۲۲۲ ..... ۲- آشپزی
- ۲۲۲ ..... ۳- قابلگی
- ۲۲۲ ..... ۴- طبابت امراض زنانه
- ۲۲۳ ..... ۵- معلم زن برای مدارس دخترانه
- ۲۲۵ ..... (ج) خلاصه بحث:
- ۲۲۶ ..... (د) توصیه‌ای چند به زنان شاغل
- ۲۲۶ ..... ۱- با اجازه شوهر و تفاهم با او صورت گیرد
- ۲۲۶ ..... ۲- اولویت به امور خانه داری و شوهرداری قائل شود
- ۲۲۷ ..... ۳- رعایت حجاب و پرهیز با اختلاط مردان بیگانه
- ۲۲۸ ..... گفتار دوّم: «نشوز و شقاق همسران»
- ۲۲۸ ..... الف) محدوده نشوز
- ۲۲۹ ..... ب) نشوز زن
- ۲۳۰ ..... ۱- موارد نشوز
- ۲۳۱ ..... ۲- آثار و احکام نشوز زن (مادی و معنوی)
- ۲۳۳ ..... ۳- راههای عملی برای رفع نشوز
- ۲۳۴ ..... ۱- موعظه
- ۲۳۵ ..... ۲- رها کردن در بستر خواب

- ۲۳۶ ..... ارزیابی دیدگاه‌های مزبور
- ۲۳۸ ..... ۳- ضرب و زدن
- ۲۴۳ ..... (ج) نشوز مرد:
- ۲۴۴ ..... ۱- دیدگاه فقهی در زمینه نشوز مرد
- ۲۴۷ ..... ۲- راههای عملی برای رفع نشوز مرد
- ۲۴۹ ..... (د) شقاق همسران
- ۲۵۱ ..... گفتار سوّم «تعدد زوجات»
- ۲۵۳ ..... الف) شرایط و حدود تعدد زوجات
- ۲۵۳ ..... ۱- محدودیت
- ۲۵۴ ..... ۲- عدالت
- ۲۵۶ ..... ۳- امکان مالی
- ۲۵۶ ..... ۴- امکانات جسمی و غریزی
- ۲۵۷ ..... ب) مصالح و حکمتهای تعدد زوجات
- ۲۵۷ ..... ۱- عامل طبیعی یا عادت ماهانه
- ۲۵۸ ..... ۲- عوامل اقتصادی
- ۲۵۸ ..... ۳- محدودیت دوره فرزند زائی زنها
- ۲۵۸ ..... ۴- فزونی عدد زنان بر مردان
- ۲۶۰ ..... (ج) توضیح مطلب
- ۲۶۲ ..... گفتار چهارم «جدال مرء»

۲۶۲..... الف) خصومت میان زن و شوهر.

۲۶۳..... ب) بدزبانی و دشنام و تنابزه القاب (لقب گذاری)

فصل ششم: خانواده‌های نمونه در قرآن

۲۶۷..... نمونه و الگواز نظر قرآن

۲۶۸..... گفتار اوّل «خانواده حضرت ابراهیم علیه السلام»

۲۷۱..... گفتار دوّم: «خانواده حضرت موسی علیه السلام»

۲۷۵..... گفتار سوّم: «خانواده آل عمران علیهم السلام»

۲۷۷..... گفتار چهارم: «خانواده حضرت زکریا علیه السلام»

۲۸۰..... گفتار پنجم: «خانواده حضرت ایوب علیه السلام»

۲۸۳..... گفتار ششم: «خانواده حضرت پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله»

۲۸۸..... گفتار هفتم: «همسران دو پیامبر نوح علیه السلام و لوط علیه السلام»

۲۹۱..... گفتار هشتم: «آسیه و فرعون»

۲۹۳..... گفتار نهم: «خانواده زید بن حارثه (پسر خوانده پیامبر صلی الله علیه و آله)»

۲۹۶..... فهرست منابع و مأخذ

۲۹۶..... الف) فهرست منابع فارسی

۳۱۱..... ب) فهرست منابع عربی

چکیده پایان نامه:

پایان نامه حاضر که عنوان «نظام خانواده در قرآن» به خود اختصاص داده است مشتمل بر فهرست مطالب در ابتداء و فهرست منابع در پایان و دارای شش فصل و پیشگفتار می باشد، هدف در این پایان نامه بیان این حقیقت است که قرآن مجید خطوط اصلی نظام خانواده را برای انسانها ترسیم نموده است. چرا که از دیدگاه قرآن مجید هر چیزی بویژه انسانها طوری آفریده شده اند که همسرگزینی در سرشت و آفرینش آنها نهاده شده است. خداوند در ذات زوجها و جفت ها از هر نوعی که باشند کشتش و جاذبه و رابطه عاشقانه به یکدیگر برقرار نموده است و این میل به یکدیگر تحت نظام و سیستمی خاص چه در نظام تکوین و چه در نظام تشریح منجر به ازدواج و جفت گیری و تکثیر نوع می شود.

یکی از مکتبهایی که برای انسان سازندگی فوق العاده ای دارد محیط خانه است لذا علماء اخلاق یکی از عرصه های مهم برای رشد فضایل اخلاقی، خانواده را بر می شمارند. خانواده از منظر قرآن پایگاه آرامش «لتسکنوا الیها»، و زمینه سازی برای نزول الطاف و رحمت خداوند می باشد. اسلام خانواده ای را توصیه می کند که در آن بین اعضاء خانواده تعادل و مشارکت وجود داشته باشد. تشکیل خانواده و ازدواج در بینش الهی،

پیمانی مقدس و به تعبیر قرآن کریم میثاقی غلیظ است که در سایه آن نه تنها رابطه جنسی، بلکه رابطه عاطفی و معنوی بین زن و شوهر، پدید می‌آید. نهاد خانواده یک ضرورت اجتماعی است که نقش مؤثری در رشد و تکامل همه جانبه جامعه دارد لذا می‌بینیم که بسیاری از ادیان و مکاتب اجتماعی خانواده را مهمترین عامل برای رشد و شکوفایی جوامع و یاسقوط آنها می‌شناسند.

رشته حیات خانواده آن چنان باید محکم باشد که هیچ عاملی جزء مرگ نتواند آن را از هم بگسلد. یکی از عوامل حفظ و امنیت خانواده رعایت حقوق یکدیگر توسط زوجین است و این امر باعث صمیمیت و صفا گردیده زندگی را گرم و عادی نگه می‌دارد.

کارجدیدی که در این پژوهش صورت گرفته این است که خانواده را در ادیان مختلف الهی و غیر الهی و همچنین در جوامع مختلف کنونی در فصلی جداگانه مورد بررسی قرار گرفته است. و در فصل آخر خانواده‌های را از قرآن بعنوان نمونه برای دیگر خانواده‌ها آورده شده است.

«هو العليم»

پیش گفتار:

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله و الصلوة و السلام على رسول الله و على آل الطيبين الاطهار. قال الله سبحانه: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَهُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً»

شکر و سپاس معبودی را که این عید سراپا تقصیر را موفق داشت که مبحث «خانواده» که یکی از مسائل اجتماعی و مباحث دینی است و جنبه همگانی دارد در پرتو آیات قرآنی و سخنان گهربار پیامبر گرامی اسلام ﷺ و اهل بیت اطهار علیهم السلام جمع و تدوین نمایم.

بحث خانواده چون بسیار ظریف و دقیق و دامنه دار است لذا کوشیده شده است که از دیدگاههای متفاوت جامعه شناسان (اجتماعی)، روانشناسان و ادیان مختلف مورد بررسی قرار